

ВЪНШНОТО ОЦЕНЯВАНЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В IV КЛАС

Виолета Кюркчийска

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. Националното стандартизирано външно оценяване е факт и в българското образование. То цели не само да установи степента, в която постигнатите резултати съответстват на стандартите, но е и инструмент за търсене на решения относно усъвършенстване на процеса на обучение. Статията коментира формата на измерване на знанията и уменията на учениците по български език и литература в края на IV клас. Представена е тенденцията към измерването на умения за възприемане на текст, а не само на знания. Проследена е промяната във формата на външно оценяване от 2007 година до настоящия етап.

Keywords: external evaluation, Bulgarian language and literature, primary school age, communication-speaking skills

Въпросите, свързани с оценяването на постиженията на учениците, стават все по-актуални. Тяхната значимост произтича от факта, че резултатите са определящи за качеството на образованието. Последните са основа за създаване на работещи модели и педагогически практики, за планиране и оптимизиране на учебния процес. Контролът и оценката на постигнатите в образователния процес резултати са едно от най-важните условия за равен достъп и качествено образование, които са основна цел на Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка. Оценяването става средство, чрез което се осъществява ефективна и обективна връзка между всички участници в образователно-възпитателния процес. То цели не само да установи степента, в която постигнатите резултати съответстват на установените стандарти, но е и инструмент за търсене на решения относно усъвършенстване на процеса на обучение.

Отсъствието на национална система за външно оценяване не позволява да се съизмерват постиженията на учениците от един випуск в различните училища (изводи за качеството на преподаването в училището, както и за качеството на работата на отделния учител) и да се съпоставят резултатите на

учениците от различни випуски (изводи за тенденциите в развитието на качеството на образованието в национален мащаб).¹⁾

В тази връзка през 2004 г. се разработва проект на **Стратегия за външно оценяване** на степента на постигане на Държавните образователни изисквания (ДОИ) за учебно съдържание (УС) в края на началния етап (IV клас) и в края на основната образователна степен (VIII клас) по **културно-образователните области „Български език и литература“, „Математика, информатика и информационни технологии“**. Чрез нея се цели преодоляване на субективизма в оценката на индивидуалните постижения на учениците; създават се условия за реална оценка на степента на постигане от учениците на ДОИ за УС, както и на възможностите за тяхната корекция. Такава система ще осигури на учениците справедлива оценка на постигнатите от тях резултати в процеса на обучението им в българското училище. От друга страна, ще допринесе за достоверна информация относно съответствието между реалните знания и умения на българските ученици и определените в ДОИ за УС знания и умения, които те трябва да са придобили след завършването на определен етап или образователна степен. Тази постановка е в съответствие с Наредба № 2 на МОН за учебното съдържание, където според §1 *„Държавните образователни изисквания за учебно съдържание се прилагат в съответствие с въвеждането на учебния план и се изменят след оценяване на тяхната приложимост“* (ДВ, бр. 48/2000).

Външното оценяване на учениците от IV клас се осъществява чрез изпитвания за установяване на постигането на очакваните резултати от обучението, определени с държавните образователни изисквания за учебното съдържание по: „Български език и литература“, „Математика“, „Човекът и природата“ и „Човекът и обществото“. То се провежда в държавните, общинските и частните общообразователни училища по чл. 26, ал. 1, т. 1, т. 3 и т. 6, т. 10 и т. 12 от Закона за народната просвета.

Предмет на настоящото изложение е измерването на знанията и уменията на учениците в края на началния етап по български език и литература (БЕЛ), защото те са с приоритетно значение в началното училище. С часовете по БЕЛ започва процесът на усвояване на писмената реч. Овладеяването на новите за учениците речеви дейности – четене и писане, – е основополагащо в обучението. Придобиването и усъвършенстването им е основна цел на целия начален етап на основно образование, защото изучаването на езика като функционираща система е условие, но същевременно и средство, реална основа за ефективно организиране на цялостния образователно-възпитателен процес. Реформата в обучението по български език и литература с цел по-успешно формиране на комуникативните компетентности и практики на ученика определя и четирите ядра на учебно съдържание. Със старта на огромяването (I клас), в тясна връзка с развитието на социокултурната и езиковата ком-

петентност (Ядра 1, 2) на ученика, започва превръщането на говоренето и слушането в средства за устно общуване (Ядро 3). Водещото звено обаче е овладяването на речевите дейности четене и писане като нови средства за писмено общуване (Ядро 4). В края на IV клас учениците „трябва да са овладели определен обем от знания, умения и отношения, формиращи езиковата и литературната компетентност, чрез които се достига до определено равнище на комуникативно-речеви компетентности, на социокултурна компетентност. От друга страна, социокултурната компетентност съдейства за развитие на езиковата и литературната компетентност и заедно с тях се проявява и формира в комуникативните практики на устно и писмено общуване“ (МОН, 2004). Това определя комплексния характер на учебния предмет „Български език и литература“, което предполага в края на IV клас измерване както на езиковите и литературни знания, така и на комуникативно-речевите умения.

През учебната 2006/2007 г. Министерството на образованието и науката за първи път организира външно оценяване на знанията и уменията на учениците от IV клас. (независимо че през 2010 г. се въвежда Националната програма за национално стандартизирано външно оценяване). Целта на проверката е чрез еднакъв за всички ученици в страната изпитен инструментариум (тестови задачи) обективно да се оцени нивото на усвояване на знанията и уменията по съответния предмет. Тестът по БЕЛ включва текст за диктовка и 15 въпроса с избираем отговор. Условието при тях е поставено като въпрос. Има три възможности за отговор, от които точно един е правилният. Той не зависи от субективна преценка. Останалите отговори са дистрактори. Ако през 2007 г. два от въпросите са свързани с текста от диктовката – *Кое е най-подходящото заглавие за текста от диктовката? Какъв е видът на текста?*, през 2008 г. те се увеличават на пет – 1. *Кое е най-подходящото заглавие на текста?* 2. *Какво преобладава в баснята?* 3. *Какво е значението на думата пъргавина в текста?* 4. *Коя от изброените думи е синоним на определили?* 5. *Кое от изреченията най-точно изразява поуката от баснята?*, а през 2009 и 2010 г. те са четири. Това е така наречената поредица от зависими задачи, които в обучението по БЕЛ са комуникативни (рецептивни) упражнения за възприемане и разбиране на текст (Георгиева, 2005). За пръв път през 2011 г. се въвежда задача с отворен кратък отговор – *Защо лисицата иска да отмъсти на вълка? Посочи една причина от текста*, а през 2012 г. вече присъства и задача с разширен свободен отговор – *За какво служат зъбите на глигана?* Включването на задачи, свързани със смисловото интерпретиране на текста, засилва присъствието на рецептивни упражнения в теста за външно оценяване. Така се обезпечава Ядро 4: Социокултурна и езикова компетентност, писмено общуване.

От 2013 г. формата за външно оценяване по БЕЛ е нов. Състои се от два компонента: първият е писане на текст под диктовка, а вторият включва

11 въпроса, от които 7 са комуникативни рецептивни упражнения, свързани с даден текст (художествен или научнопопулярен), а останалите четири са предкомуникативни упражнения за разпознаване на езикови явления и лингвистичен анализ. Възниква въпросът: какво налага тази промяна? Учебното съдържание, като дидактическа категория, включва *знания, умения и отношения*, които се измерват чрез постигнатите от учениците резултати във връзка с поставените цели (Георгиева, 2005). В обучението по БЕЛ в начална училищна възраст знанията са от областта на фонетиката, лексикологията, морфологията, синтаксиса, текстолингвистиката. Чрез тестовото оценяване преди 2013 г. се измерват именно тези знания и овладяването на правописната и пунктуационната норма. Уменията за възприемане на текстове остават встрани от измервания конструкт, а те са основна цел не само на обучението по БЕЛ, а на целия начален етап на образование. Това са уменията, които са необходими за часа по „Човекът и обществото“, „Човекът и природата“. Независимо от вида на текста (художествен или научнопопулярен) е важно неговото смислово интерпретиране, осигуряващо по-голяма дълбочина на разбирането му. Чрез включване на рецептивни упражнения се измерват именно уменията за възприемане на текст.

Така създадените тестове (до 2013 г.) оценяват учениците на ниво „*знание*“, „*разбиране*“ и „*приложение*“ (Таксономия на Bloom), а уменията за *анализ, синтез и оценка* не се измерват. Това, че ученикът може да изброява, дефинира, назовава, определя, идентифицира (ниво *знание*) или пък сравнява, разграничава, обобщава, систематизира, структурира (ниво *разбиране*), не означава, че е постигнал всички очаквани резултати на ниво учебна програма. При писане под диктовка ученикът *прилага* изучените правописни и пунктуационни норми в нова ситуация. На това равнище ученикът знае кога и как да приложи дадени лингвистични знания, за да достигне до решението на конкретната задача.

Ако при *разбиране* връзките, които следва да се открият, са вече изучени, а обобщенията, които се правят, изискват само трансформация (превод, пренос) на полученото вече знание, то при *анализ* те са неявни, дълбочинни и резултатът е ново съждение (извод, умозаключение). И при двете познавателни равнища често се налагат сравнение, класификация и обобщение. Ограничено използваните тестови задачи за синтез и оценка са не само трудни за оценяване, но и неприложими в начална училищна възраст.

В учебните програми по БЕЛ, в раздела „Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на ученика“ (МОН, 2004 г.) като последни са посочени тестовите задачи. Може би това последно място ги омаловажава и не им е отредило много време в рамките на урока. В ежедневната си практика учителят по БЕЛ използва диктовки, препис, конструиране на различни по цел на изказване изречения, промяна на формата на думата, задачи за редактиране, продуктивни

упражнения за съставяне на кратки текстове и др., но рядко тестови задачи. След като тестът е основна форма за оценяване на знанията и уменията на учениците, би трябвало той да се използва перманентно за получаване на обратна връзка. Нещо повече – присъствието на тестовете във всеки час, независимо дали урокът е за нови знания, или за затвърдяване и упражнение, е задължително. Така у учениците се изграждат умения за работа с този формат за оценяване.

В последните редакции на учебници по БЕЛ в края на всяка тема вече присъства по една тестова задача. Но тя не е достатъчна и затова преподавателят е необходимо да съставя такива съобразно изучавания езиков или литературен материал. Работата с тестови задачи предполага добри познания за теста като инструмент за измерване и числово описание на познавателен конструкт. Съставителите им трябва да са специалисти в предметната област. Необходимо е да познават учебните програми, стандарти, ядра и очаквани резултати, както и основните правила за конструиране на тестови задачи. Невинаги добре обмислените съдържателни идеи се представят с добре структурирани тестови задачи. За да се разбере какво точно знае (не знае) ученикът, е необходимо:

1. Да се измерва единствен факт, понятие, принцип, а не няколко (ако задачата измерва няколко езикови явления, не е възможно да се установи какво не знае ученикът, ако не я е решил правилно).

Пример: В кое съществително име има наставка?

Така зададен, въпросът кара ученика да открие първо съществителното име и след това такова, в което има наставка. Ако избере един от дистракторите (грешните отговори), не става ясно кои знания не е усвоил – за съществително име или за наставка.

2. Да не се пита прекалено специфично или общо съдържание, както и такова, свързано с личностно отношение.

Това изискване се отнася за тестови задачи с рецептивен характер.

Пример: Петела или кучето би избрал за свой приятел ти? („Куче, петел и лисица“ – тест, НВО, 2014 г.).

3. Да не се използват похвати, с които се подвежда ученикът.

Пример: В някои думи има разлика между броя на буквите и звуковете. Каква е тя в думата пощальон?

4. Задачите да са независими една от друга.

Пример: Определи съществителното име в мъжки род от второто изречение в текста на диктовката.

Ако не е отделено правилно второто изречение при писане под диктовка, то и тази задача няма да бъде изпълнена вярно. По този начин се проверяват не само знанията за съществително име, а по-скоро уменията за писане на текст под диктовка. Отчитат се обаче знанията за съществително име и категорията род.

Това са малка част от правилата за съставяне на тестови задачи, които са обект на друго изложение.

БЕЛЕЖКИ

1. Проект на Стратегия за външно оценяване, 2004.
2. Наредба № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание. Обн. – ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г.; в сила от 13.06.2000 г.
3. Националната програма за въвеждане на национално стандартизирано външно оценяване, 2010, Решение № 106 на Министерския съвет от 1 март 2010 г. на основание § 55 от Преходните и заключителните разпоредби на Закона за държавния бюджет на Република България за 2010 г. и актуализирана с Решение № 665 на Министерския съвет от 15.09.2010 г.
4. Учебни програми за задължителна подготовка I, II, III, IV клас. 2004. МОН, С.

ЛИТЕРАТУРА

Георгиева, М., Йовева, Р. & Здравкова, Ст. (2005). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен: Унив. изд. „Еп. К. Преславски“.

REFERENCES

Georgieva, M., Yoveva, R. & Zdravkova, St. (2005). *Obuchenieto po balgarski ezik i literatura v nachalното uchilishte*. Shumen: Univ. izd. „Ep. K. Preslavski“.

THE EXTERNAL RATE OF BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN 4TH GRADE

Abstract. The national standardized external evaluation is a fact in the Bulgarian educational system as well. It aims not only to show the level, in which the achieved results are equal to the standards, but it can also be a useful way to improve the educational process.

This article comments the format of evaluating the skills and the knowledge of the children at the end of the 4th grade in the field Bulgarian language and literature. A tendency shows that the children are able to acquire new information as well as to apprehend texts. The change in the format of the external evaluation has been observed from 2007 till today.

✉ **Dr. Violeta Kyurkchiyska, Assist. Prof.**
Shumen University
115, Universitetska Str.
9700 Shumen, Bulgaria
E-mail: vili_ik@mail.bg